

„Wychowanie w Rodzinie” t. XVII (1/2018)

nadesłany: 07.10.2018 r. – przyjęty: 06.12.2018 r.

Alicja SZERŁĄG*

Kulturowe doświadczanie młodego pokolenia w polskich rodzinach na wileńskim styku kultur

Cultural experience of the young generation in Polish families
in the Vilnius cultural borderland

Streszczenie

Cel: Dom rodzinny, będąc miejscem znaczącym dla młodego pokolenia, odgrywa istotną rolę w procesie kreowania tożsamości tegoż pokolenia. Rodzina bowiem jest pierwszym środowiskiem doświadczania dziecka, także kulturowego. To dzięki jej kulturotwórczej roli dziecko włączane jest w kulturę własnej rodziny (pielegnowanej i rozwijanej z pokolenia na pokolenie), w kulturę narodową, ogólnospołeczną czy wspólnot kulturowych, w relacje z którymi wchodzi członkowie rodziny. Kreowana jest zatem swoista przestrzeń kulturowa, w której dziecko doświadcza, poznając to, co specyficzne dla danej kultury, dokonuje wyborów, by wreszcie dokonać kulturowej autoidentyfikacji istotnej w procesie konstruowania własnej tożsamości. Owe kulturowe identyfikacje mają wielowymiarowy charakter w warunkach funkcjonowania na styku kultur.

Celem niniejszego opracowania uczyniono określenie specyfiki kulturowego doświadczania młodego pokolenia Polaków na wileńskim styku kultur, a w szczególności ich kulturowe identyfikacje dokonujące się w ich środowisku rodzinnym.

Metody: Eksplorację badawczą, czyniącą przedmiotem poznania wskazaną powyżej problematykę, przeprowadzono z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego. W badaniach uczestniczyło 106 nastolatków, wywodzących się z polskich rodzin zamieszkujących na Wileńszczyźnie.

---

* e-mail: alicja.szerlag@uwr.edu.pl

Zakład Edukacji Międzykulturowej i Badań nad Wsparciem Społecznym, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski, ul. J.W. Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska. ORCID: 0000 0002 0773 3245.

Wyniki: Rezultatem przeprowadzonych badań jest konceptualizacja kulturowej przestrzeni rodziny na styku kultur, dzięki której możliwe było wyróżnienie jej podstawowych wymiarów: dziedzicznego, zastanego i realizowanego. W obrębie każdego z tych wymiarów wskazano na czynniki je generujące, które odgrywają istotną rolę w procesie kulturowej identyfikacji młodego pokolenia funkcjonującego na pograniczu kulturowym.

Wnioski: Na podstawie wyników wnioskowano nie tylko o kulturowych orientacjach badanych, ale także o ich kulturowym kapitale w zakresie budowy wspólnoty w środowisku wielokulturowym, dla której odniesieniem w ich codzienności jest kultura pogranicza o międzykulturowej i ponadnarodowej proveniencji.

Słowa kluczowe: dom rodzinny, tożsamość, kulturowa przestrzeń rodziny, wymiary kulturowej identyfikacji.

Abstract

Aim: The family home, as a place of significance for the younger generation, plays a key part in the process of creating their identity. Family is the first environment of the experience for a child and also the cultural one. It is thanks to its culture-generating role that the child becomes a part of the culture of its own family (nurtured and developed from generation to generation), the national culture, the general social or the community cultures that the family members are part of. Thus, a unique cultural space is created where the child gathers experiences, getting to know the specificity of a given culture and then makes choices, so that finally the cultural self-identification can take place during the process of shaping its own identity. Such cultural identifications are multidimensional in the cultural borderland, as these reflections have proved.

The aim of this study was to define the specificity of the cultural experiences of the younger generation of Poles in the Vilnius cultural borderland, in particular regarding their cultural identifications in the family environment.

Methods: The research exploration concerning the above outlined issues was carried out with the application of the method of diagnostic survey.

Results: The research embraced 106 teenagers coming from Polish families, and living in the Vilnius region. Relying on the conclusions from our own research, carried out amongst the young generation of Poles living in the Vilnius area, a conceptualisation of the cultural space of the family in a borderland took place, followed by the distinction of its primary dimensions, i.e. the inherited, the pre-existent, and the accomplished. With reference to each of the latter the author described generating factors that are of key importance in the process of the cultural identification of the younger generation functioning in the cultural borderland. On such grounds the conclusions tackled not only the cultural orientations of the researched, but equally their cultural capital with regards to the process of establishing a community in the multicultural environment. For the latter, the culture of the borderland has proved to function as a point of reference, entailing cross-cultural and cross-national features.

Keywords: family home, identity, cultural space of the family, dimensions of the cultural identification.

Wprowadzenie

„Wszystkie drogi człowieka przez świat mierzą się odległością od domu. Widok z okien jest pierwszym widokiem człowieka na świat. Człowiek zapytany, skąd przychodzi – wskazuje na dom. Dom jest gniazdem człowieka.”

Ks. Józef Tischner¹

Dom rodzinny jest istotnym generatorem i kreatorem zarazem wielu przestrzeni, w których dokonuje się, poprzez doświadczanie, rozwój indywidualny, społeczny i kulturowy młodego pokolenia. Według Jadwigi Izdebskiej bowiem:

„[...] dziecko uczestniczące w codziennych naturalnych sytuacjach życia rodzinnego, w bezpośrednich interakcjach między członkami rodziny, przyswaja elementarną wiedzę o świecie, normach moralno-społecznych, kulturze domu rodzinnego, poznaje sposoby zaspokajania wielu potrzeb i rozwijania własnych zainteresowań”².

Dom rodzinny jest więc miejscem znaczącym, w którym rozpoczyna się złożony proces kształtowania tożsamości, pojmowanej przez Jerzego Nikitorowicza jako:

„[...] twórczy wysiłek podmiotu łagodzący napięcia i sprzeczności pomiędzy elementami stałymi, odziedziczonymi, wynikającymi z zakorzenienia społecznego w rodzinie i społeczności lokalnej, identyfikacji z osobami i grupami znaczącymi, symbolami i wartościami rdzennymi, a elementami zmiennymi, nabywanymi, wynikającymi z reakcji i interakcji, ról i pozycji społecznych oraz uczestnictwa w wielokulturowym świecie”³.

Stąd wielozakresowy i wielowymiarowy charakter tej tożsamości oraz konieczność ciągłego określania siebie „w teraźniejszości na bazie przekazu wartości z przeszłości, z jednoczesnym wskazywaniem perspektyw przyszłości, aby nie nastąpił zanik pamięci i transmisji tradycji”⁴. Owo określanie siebie podlega konceptualizacji początkowo właśnie w rodzinie. W niej bowiem chronione są i przekazywane symbole i wartości kulturowe, atrybuty przynależności do grupy

¹ A. Szczurek-Boruta, *Dom i ojczyzna – rozumienie wartości i identyfikacja z nimi młodzieży w perspektywie biograficznej*, [w:] D. Lalak (red.), *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Uniwersytet Warszawski, Międzynarodowe Centrum Adaptacji Zawodowej, IW EQUAL, Warszawa 2008, s. 40–41.

² T. Bajkowski, *U źródeł tożsamości rodzinnej. System rodzinny w percepcji młodzieży akademickiej*, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2018, s. 16.

³ J. Nikitorowicz, *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2017, s. 347.

⁴ Tamże, s. 351.

kulturowej czy narodowej, przez pryzmat których jednostka postrzega i ocenia siebie oraz innych ludzi czy obiekty, z którymi wchodzi w interakcje, dokonuje wyborów, określa orientacje życiowe, a więc, według Teresy Hejnickiej-Bezwińskiej, cele życiowe oraz środki ich realizacji wyrażające się w preferencjach, dążeniach i sytuacjach wyboru⁵. Identyfikacja zatem z domem rodzinnym, z tym co istotne dla wspólnoty rodzinnej, zapoczątkowuje złożony proces kształtowania się tożsamości człowieka w jej różnych wymiarach – osobowym, społecznym i kulturowym. Podkreślić należy jednak, że każdy z zakresów i wymiarów tożsamości podlega także konceptualizacji poza granicami domu rodzinnego, a mianowicie w sytuujących się poza tymi granicami przestrzeniach oraz miejscach rodzinnego funkcjonowania i jednostkowego doświadczania. Wziąwszy pod uwagę kulturową specyfikę tych przestrzeni i miejsc, warto przywołać kategorię pogranicza kulturowego, na którym zachodzą procesy eksponujące specyfikę odrębnych kultur, ich przenikanie i mieszanie się czy tworzenie nowej kultury. Pogranicze kultur, jak podkreśla Nikitorowicz, przedstawia bowiem oferty wyboru, istotne dla procesu kulturowej autoidentyfikacji i konstruowania własnej tożsamości oraz dla działań podejmowanych na rzecz budowy kultury pogranicza, dzięki której możliwe jest zaistnienie wspólnoty na styku kultur⁶. W przestrzeni pogranicza daje więc o sobie znać to, co kulturowo specyficzne dla rodziny, wspólnoty kulturowej/narodowej/religijnej (własnej i odmiennej), społeczności lokalnej czy państwa. Jednostka zatem, konstruując własną tożsamość, wchodzi w interakcje społeczne i kulturowe, poznając specyfikę przestrzeni kulturowych, w których funkcjonuje, dokonuje wyborów przesadzających o jej faktycznym poczuciu kulturowej przynależności. Owo poczucie kulturowej przynależności może mieć jednak wielozakresowy charakter. Może być bowiem efektem przenikania zarówno treści kultury specyficznych dla kultury rodzimej, własnej wspólnoty narodowej (w przypadku przynależności do mniejszości narodowej), wspólnoty lokalnej wykreowanej na pograniczu kulturowym, jak i państwa, którego jednostka jest obywatelem. Stanowi więc ono podstawę wypracowywania, na użytek codzienności, założeń aksjologicznych, socjalizacyjnych, wychowawczych czy interakcji, wspólnych dla społeczności lokalnej celów, zakresów współdziałania, współpracy, wsparcia i pomocy, które odgrywają istotną rolę nie tylko w procesie konstruowania własnej tożsamości, ale także budowy kultury pogranicza, a przede wszystkim wspólnoty na styku kultur. Długotrwałe „[...] współistnienie w bliskim sąsiedztwie rodzi zwykle niepowtarzalny lokalny koloryt kulturowy, który nie daje się zredukować do żadnego ze współtworzących go elementów”⁷. Przykładem takiego lokalnego kolorytu kulturowego jest Wileńszczyzna, w przestrzeni której współwystępują odmienne

⁵ T. Bajkowski, *U źródeł tożsamości rodzinnej...*, dz. cyt., s. 109–110.

⁶ J. Nikitorowicz, *Etnopedagogika...*, dz. cyt., s. 160.

⁷ A. Mlekodaj, *O pewnym aspekcie pogranicza i jego konsekwencjach*, [w:] B. Lewandowska (red.), *Kulturowe wymiary pogranicza*, Zakopiańskie Centrum Kultury, Zakopane 2016, s. 17–18.

kultury, które wzajemnie się przenikając, na przestrzeni dziejów, stworzyły dogodne warunki do budowy wspólnoty na styku kultur.

Warto zatem przedmiotem refleksji uczynić kulturowe doświadczanie młodego pokolenia w polskich rodzinach na wileńskim styku kultur. Stanowi ono bowiem podłoże dla procesów konstruowania własnej tożsamości, kulturowej autoidentyfikacji, stosunku do kultur odmiennych, skłonności budowania wspólnoty kulturowej i społecznej w warunkach wielokulturowości. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabierają zagadnienia kulturotwórczej roli rodziny, kulturowego przekazu i doświadczania młodego pokolenia w środowisku rodzinnym na styku kultur, a także koniecznych edukacyjnych aplikacji, by wychowanie w rodzinach mniejszości narodowych stało się sprzymierzeńcem w procesie intencjonalnego przygotowania młodego pokolenia do świadomego i odpowiedzialnego funkcjonowania w społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo, we wspólnym państwie, a więc w poczuciu wspólnoty kulturowej i narodowej.

Kulturowa przestrzeń rodziny

Istotną dla każdej rodziny jest jej specyfika kulturowa. Waży ona bowiem na międzyosobowej komunikacji w rodzinie, przypisywanych określonym przedmiotom i wartościom znaczeniach, postawach wobec nich, a także wobec innych ludzi (w szczególności kulturowo odmiennych), relacjach oraz interakcjach społecznych, na dokonywanych wyborach i preferencjach, w konsekwencji na kulturowej autoidentyfikacji i konstruowaniu własnej tożsamości. Jak zauważa Leon Dyczewski;

„[...] każda rodzina ma swoją historię, przechowuje pamiątki po przodkach, pielęgnuje więź genealogiczną, używa sobie właściwych słów i zwrotów językowych, po swojemu ocenia rzeczywistość społeczną, realizuje określone wartości, przestrzega sobie właściwych norm i wzorców zachowań, ma własne wierzenia, poglądy polityczne i społeczne, ma swoje uroczystości i święta, i po swojemu je obchodzi. To wszystko tworzy kulturę konkretnej rodziny”⁸.

Odnosząc zatem pojęcie kultury do rodziny, jak podkreśla Mieczysław Płopa, należy mieć na uwadze jej etniczność, status ekonomiczny, a także te wszystkie czynniki, które dotyczą strategii rodzin stosowanych do kierowania zadaniami rodziny.

„Kulturowe i społeczno-ekonomiczne czynniki przyczyniają się do różnorodności przejawianej w granicach rodzin. Im bliżej siebie w aspekcie kulturo-

---

⁸ L. Dyczewski, *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Prace Wydziału Nauk Społecznych, Lublin 2003, s. 38.

wym są rodziny, tym większe może być widoczne podobieństwo w realizacji ich podstawowych zadań. Na przykład, takie czynniki, jak: sąsiedztwo, ruchliwość członków rodziny, polityczne i religijne poglądy, związek z etnicznymi grupami, status społeczny, poziom zamożności i wykształcenia, miejsce zamieszkania przyczyniają się do różnorodności znajdującej w rodzinach⁹.

Nie bez znaczenia jest przy tym osadzenie systemu rodziny w szerszych systemach społecznych, które poprzez kulturalne i subkulturalne wartości oraz orientacje wpływają na strategię i strukturę organizacyjną rodziny¹⁰. Sam zaś czynnik kulturowy, w odniesieniu do rodziny oznacza, że:

„[...] są w niej zawarte rasowe, etniczne, religijne, historyczne i geograficzne identyfikacje. [...] Świadomość kulturowych korzeni zawartych w doświadczeniu członków systemu może ułatwiać, a wręcz umożliwiać kreowanie w systemie tolerancji dla różnic. Czynnik kulturowy służy jako ważny filtr wpływający na rodzinne tematy i wyobrażenia, procesy ustalania granic, priorytety zasobów i dominujące strategie w kierowaniu obszarami emocjonalnego życia”¹¹.

Odnosząc się zatem do kulturowej przestrzeni rodziny należy mieć na uwadze to, że jest to struktura wielozakresowa i podatna na działanie wielu czynników. Pierwsze z nich określić można mianem wewnątrzrodzinnych, wynikające one bowiem z kulturowanego i przekazywanego z pokolenia na pokolenie dziedzictwa kulturowego, będącego podstawą kulturowej, zwłaszcza narodowej, identyfikacji. Wynikają one także ze zróżnicowania kulturowego samej rodziny. Jak dowodzą bowiem badania, przeprowadzone przez autorkę, im wyższy odsetek, w kolejnych pokoleniach, członków rodziny wywodzących się z kultur odmiennych (niż kultury dominującej w rodzinie), tym większa skłonność rodziny do wychowania młodego pokolenia w dwóch kulturach. Cechą znamioną dla tych rodzin jest więc kulturowy dualizm¹². Do czynników tych zaliczyć należy także postawy członków rodziny wobec odmienności kulturowych. Jeśli bowiem w kulturowym systemie rodziny ma miejsce orientacja na wartości międzykulturowe, to wówczas możliwe stają się interakcje między członkami rodziny i przedstawicielami odmiennych kultur, a w ich konsekwencji budowa wspólnoty na styku kultur¹³. Kolejna grupa czynników ma charakter zewnątrzrodzinnych, generowanych przez bliższe i dalsze otoczenie społeczne. Zaliczyć do nich

⁹ M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015, s. 82.

¹⁰ Tamże, s. 82.

¹¹ M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 83.

¹² A. Szerląg, *Narodowy dualizm w codzienności polskich rodzin na Wileńszczyźnie*, [w:] J. Nikitorowicz (red.), *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 207.

¹³ A. Szerląg, *Ku tożsamości pogranicza w polskich rodzinach mieszkających na Wileńszczyźnie*, [w:] E. Karcz-Taranowicz (red.), *Obszary i przestrzenie edukacji. Meandry – konteksty – dylematy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2016, s. 294.

należy m.in. zakres oddziaływania środowiska lokalnego na rodzinę, typ relacji społecznych dominujących w środowisku lokalnym, regulacje i warunki tworzone przez państwo, szczególnie w zakresie statusu mniejszości kulturowych zamieszkujących na jego terenie i przysługujących im praw, nastawień wobec odmienności kulturowych obecnych w przestrzeni publicznej czy też dopuszczalnych sfer aktywności przedstawicieli wspólnot kulturowo odmiennych w zakresie kulturowania własnej kultury, jak również kulturowych i obywatelskich zobowiązań mniejszości kulturowych wobec państwa.

Wyróżnione czynniki konceptualizują kulturową przestrzeń rodziny nadając jej specyficzny charakter. W efekcie rodzinie przypisać można kulturową rolę, wyrażającą się, według Dyczewskiego, w następujących formach¹⁴:

- Rodzina włącza młode pokolenie w kulturę narodową, ogólnospołeczną, a także kręgów kulturowych, w relacje z którymi wchodzi. W sytuacji funkcjonowania rodziny w warunkach własnej odmienności kulturowej, dotyczy to wprowadzania tegoż pokolenia w kulturę rodzimą (własnej wspólnoty narodowej), oraz może dotyczyć wprowadzania w kulturę dominującą, a także inne kultury, występujące na pograniczu kulturowym. W efekcie proces włączania młodego pokolenia w kulturę skutkuje kształtowaniem się jego wielozakresowej i wielowymiarowej tożsamości.
- Rodzina, tworząc i rozwijając własną kulturę, jak podkreśla Dyczewski, stanowi dla swoich członków naturalne i podstawowe środowisko kształtowania własnego systemu wartości, norm i wzorów zachowań. Kształtuje więc aksjonormatywne i prakseologiczne kompetencje, poprzez które wyraża się stosunek do obiektów tworzących rzeczywistość kulturową (pozarodzinną), społeczną, w tym do innych ludzi – członków kulturowo odmiennych wspólnot.
- Rodzina zapewnia kontynuację dziedzictwa kulturowego, poprzez jego międzygeneracyjny przekaz, zapewniając tym samym jego ochronę i trwanie. Dziedziczonym treściom kultury nadaje nowe rozumienie i znaczenie, adekwatnie do rzeczywistości społeczno-kulturowej, politycznej czy ekonomicznej, w której funkcjonuje. Możliwość zachowania i rozwijania własnej kultury sprzyja akceptacji współistnienia odmiennych kultur, na równych prawach.
- Rodzina jest ważnym regulatorem dyfuzji kulturowej. Funkcjonując na styku kultur, wchodząc w bezpośrednie relacje z przedstawicielami odmiennych kulturowo wspólnot, członkowie rodziny poznają specyfikę odmiennych kultur, określone elementy tych kultur akceptują i aplikują na grunt własnej kultury, inne zaś odrzucają bądź współuczestniczą w procesie budowania nowej kultury. W efekcie rodzina tworzy własny system kulturowy, który jest znaczącym odniesieniem dla dokonujących się w rodzinie procesów socjalizacji oraz konstruowania tożsamości jej członków.

¹⁴ L. Dyczewski, *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury...*, dz. cyt., s. 39–40.

Dzięki kulturotwórczej roli rodziny młode pokolenie, poprzez doświadczanie w środowisku dlań znaczącym, ma dogodne warunki dla kulturowej identyfikacji, kreowania własnej tożsamości, poznania kultur odmiennych i kształtowania stosunku wobec nich, dokonywania kulturowych wyborów oraz określania priorytetów w tym zakresie czy partycypacji w procesach zachodzących na stykach kultur, dookreślających specyfikę kulturową tychże styków. Zanim bowiem, jak stwierdza Tadeusz Paleczny:

„[...] osiągniemy poczucie przynależności do większej grupy kulturowej, w rodzaju grupy etnicznej, rasowej czy narodowej, identyfikujemy się z najbliższym otoczeniem, z rodziną, krewniakami, sąsiadami. Nabywamy najpierw identyfikacji z ojczyzną «prywatną». Przyjmujemy jako własny dominujący zespół symboli przekazywanych przez środowisko rodzinne. [...] Wiąż rodzinna, lokalna, przekształca się w świadomości jednostek, grup w patriotyzm, nacjonalizm, generalizuje się w poczuciu związku z ojczyzną ideologiczną”¹⁵.

Możliwa wielość reakcji na różnice kulturowe winna być przedmiotem szczególnego zainteresowania, zwłaszcza w odniesieniu do rodziny funkcjonującej w określonych społeczno-kulturowych realiach środowiska lokalnego. Treści kulturowe, generowane przez te środowiska, są bowiem pierwszymi odniesieniami dla młodego pokolenia w procesach ich identyfikacji i kreowania własnej tożsamości.

Kulturowe identyfikacje młodego pokolenia Polaków w środowisku rodzinnym

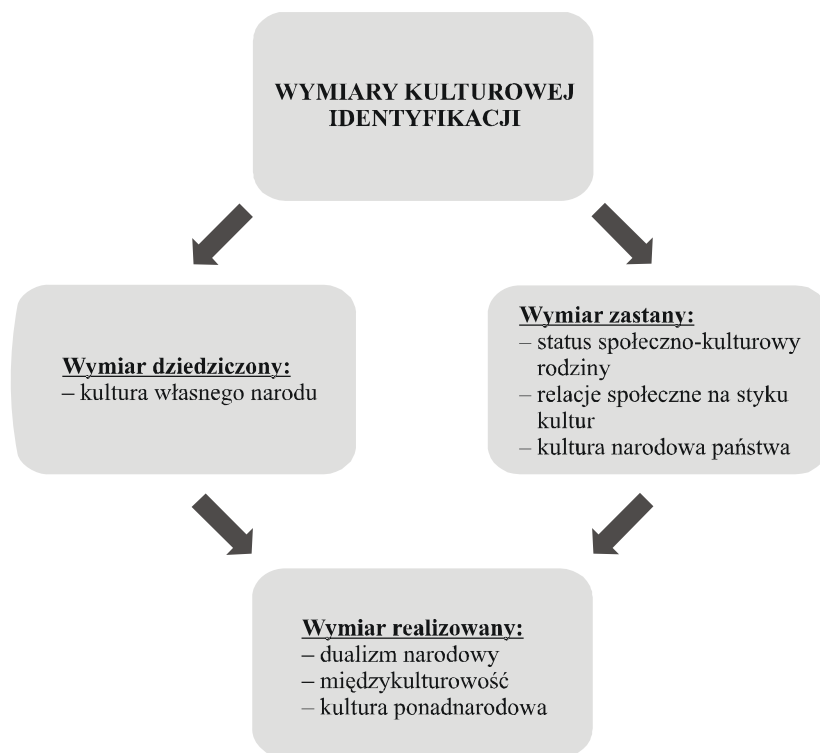
Kulturowe identyfikacje młodego pokolenia są wielorako uwarunkowane. Dokonują się bowiem w różnych przestrzeniach, miejscach znaczących oraz zakresach i wymiarach. Wśród tej wielości na szczególne potraktowanie zasługuje rodzina, dla której odmienność kulturowa jest cechą specyficzną. Może się ona wiązać zarówno ze zróżnicowaniem kulturowym członków rodziny, jak również postrzeganiem rodziny jako odmiennej kulturowo, przynależącej do mniejszości kulturowych. W każdym z tych przypadków rodzina, w sobie właściwy sposób, musi określić nie tylko swój stosunek do różnic kulturowych, reakcje na nie, ale także strategię socjalizacyjną wobec własnych dzieci, które będą funkcjonowały w środowisku zróżnicowanym kulturowo i doświadczały w nim, określając siebie w wymiarze społeczno-kulturowym. Dlatego też na użytek niniejszego opracowania, przedmiotem analiz uczyniono kulturowe

¹⁵ T. Paleczny, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, s. 47–48.

identyfikacje młodego pokolenia Polaków, zamieszkujących na Wileńszczyźnie, dokonujące się w ich środowisku rodzinnym. Odniesieniem dla tychże analiz są wyniki badań empirycznych, przeprowadzone przez autorkę w 2017 roku, wśród 106 nastolatków wywodzących się z polskich rodzin. Badania przeprowadzono z wykorzystaniem sondażu diagnostycznego, a ich celem było określenie uwarunkowań identyfikacji kulturowej młodego pokolenia Polaków, funkcjonującego w sytuacji kulturowej odmienności na Wileńszczyźnie.

Na podstawie zgromadzonego materiału badawczego można stwierdzić, iż rodzinną przestrzeń kulturową badanych budują dwa podstawowe elementy, a mianowicie poczucie polskości oraz poczucie przynależności do społeczeństwa i państwa litewskiego jako miejsca urodzenia i zamieszkiwania. Przesądzają one w konsekwencji o wymiarach kulturowej identyfikacji tegoż pokolenia.

Rys. 1. Wymiary kulturowej identyfikacji młodego pokolenia. Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 1. Dimensions of the cultural identification of the young generation. Source: Own study.

Doświadczanie młodego pokolenia, w środowisku rodzinnym, dokonuje się bowiem w trzech zasadniczych wymiarach. Pierwszy z nich to *wymiar dziedziczny*, odnoszący się do kultury własnego narodu i budujący poczucie polskości wśród badanych. Wymiar ten konceptualizują trzy podstawowe czynniki: język

ojczysty, kultura i wiara. Pielęgnowanie języka polskiego w środowisku rodzinnym jest istotne ze względu na jego znaczącą rolę w procesie przekazu oraz trwania polskiego dziedzictwa kulturowego i tym samym kulturowej identyfikacji. Komunikacja wewnątrzrodzinna odbywa się we wszystkich rodzinach w języku polskim, co rodzi także oczekiwanie edukacji młodego pokolenia w języku polskim. Eksponowane jest przy tym prawo do posługiwania się językiem polskim w różnych zakresach obywatelskiej aktywności. Mowę ojczystą zatem uznać można za transmiter polskiego dziedzictwa kulturowego, na które składają się polskie tradycje, obyczaje i święta, dziedzictwo kulturowe przodków, symbole polskiej kultury narodowej, polska historia czy kultura ludowa. Stanowią one odniesienie dla kształtowania się postaw młodego pokolenia, ich nastawień czy ocen. Przez pryzmat tegoż dziedzictwa młode pokolenie identyfikuje siebie w wymiarze kulturowym, siebie w relacji do innych (także kulturowo odmiennych), określa swoje kulturowe zobowiązania. Ważną rolę odgrywa przy tym wiara i kościół postrzegany jako ostoja polskości. Każdy ze wskazanych powyżej wyznaczników wymiaru dziedziczonego obecny jest istotnie w polskich rodzinach, uobecniając się także w rodzinnej socjalizacji oraz wychowaniu. Młode pokolenie zatem, doświadczając w rodzinnej codzienności treści polskiej kultury dokonuje kulturowego zakorzenienia, identyfikując siebie jako Polaków.

Kulturowa identyfikacja młodego pokolenia wiąże się także z uwarunkowaniami zewnętrznymi, które oddziałują na rodzinę, wyznaczając jej społeczno-kulturowy status oraz zakres podejmowanych działań i zobowiązań. Stąd kolejny wymiar tej identyfikacji – *wymiar zastany*. W przypadku polskich rodzin ma on charakter historyczny i współczesny. Rodziny te zamieszkują bowiem na Wileńszczyźnie z pokolenia na pokolenie, kultywując własne dziedzictwo kulturowe, a także współtworząc kulturę Wileńszczyzny, określanej „małą ojczyznę.” Postrzegają siebie także przez pryzmat obywatelskich zobowiązań wobec państwa litewskiego. Z jednej strony zatem, w procesach kulturowej identyfikacji, czerpią z dziedzictwa kulturowego przodków, zamieszkujących z pokolenia na pokolenie na Wileńszczyźnie, z drugiej strony uwzględniają zewnętrzne realia państwa i społeczeństwa, w których na co dzień funkcjonują. Te ostatnie mają więc charakter zastanych, którym muszą sprostać jako obywatele państwa litewskiego, należący do mniejszości narodowej. Ów mniejszościowy status narodowy Polaków generuje różne nastawienia wobec nich w przestrzeni państwowej i publicznej. Jako główne źródło niechęci do Polaków uznać należy politykę wewnętrzną państwa litewskiego, która nie sprzyja realizacji praw i oczekiwań polskiej mniejszości narodowej i która poprzez media kształtuje opinię publiczną¹⁶. Znamienne jest przy tym fakt, iż negatywne nastawienie wobec Polaków występuje głównie w rejonach Litwy, w których odsetek zamieszkujących tam Polaków jest znikomy. W efekcie Polacy doświadczają dyskomfortu. Z jed-

¹⁶ A. Szerłaż, *Narodowy dualizm...*, dz. cyt., s. 200.

nej strony bowiem mają poczucie obywatelskich zobowiązań wobec państwa litewskiego, z drugiej jednak strony doświadczają naruszenia ich praw jako mniejszości narodowej. Stąd w przestrzeni kulturowej ich rodzin w mniejszym stopniu występuje orientacja na kształtowanie obywatelskości po stronie ich dzieci. Nie jest to jednak sfera zaniedbywana czy wykluczana. Młode pokolenie jako ważne uważa bowiem przejawianie szacunku do litewskiej ojczyzny, aktywności obywatelskiej czy postaw patriotycznych wobec Litwy. Funkcjonuje zatem w sytuacji konieczności dokonywania wyborów i budowania konsensusu między polskością i litewskością. Czynnikiem wspomagającym młode pokolenie w dokonywaniu tych wyborów są pozytywne relacje społeczne, w jakie wchodzi w zróżnicowanym kulturowo środowisku lokalnym, generujące poczucie swojskości. U jego podstaw lokować można zamieszkiwanie wspólnej przestrzeni terytorialnej, któremu towarzyszą subiektywne więzi wynikające z zamieszkiwania w podobnych warunkach¹⁷ oraz poczucie wspólnej przeszłości historycznej, zakorzenienie z pokolenia na pokolenie czy identyfikacja z dziedzictwem kulturowym Wileńszczyzny. Owa swojskość i lokalność staje się dla młodego pokolenia pomostem wiodącym ku kulturze narodowej państwa litewskiego. W efekcie, jako znaczące dla siebie, młodzi Polacy uznają język litewski, litewskie symbole narodowe, dziedzictwo kulturowe, historię Litwy czy tradycje i zwyczaje. Można zatem przyjąć, iż litewskość, wiążąca się z wymiarem zastanym w procesie identyfikacji kulturowej, stanowi ważne odniesienie dla młodego pokolenia w procesie nie tylko kreowania własnej tożsamości ale także określania kulturowej przynależności.

Jak z powyższego wynika, polskość i litewskość wzajemnie się przenikając generują swoistą dla młodego pokolenia przestrzeń kulturowej identyfikacji. Stąd trzeci jej wymiar – *realizowany*. O jego istocie przesądzają głównie poczucie dualizmu narodowego, orientacja na międzykulturowość oraz preferowanie kultury ponadnarodowej, gwarantującej wspólnotowe funkcjonowanie w sytuacji kulturowej różnorodności. Doświadczając bowiem odmienności kulturowej własnej, a także innych, ekspozycji podlegają zarówno kultura rodzima, jak i inne kultury, zwłaszcza kultura dominująca. Świadomość przynależności, na różnym poziomie identyfikacji, do kultur odmiennych staje się podłożem dla kształtowania się poczucia narodowego dualizmu. Stąd wśród badanych określenia własnej narodowości – jestem Polakiem, Polskim Litwinem, co jest efektem występującej w rodzinach badanych silnej identyfikacji z polskim dziedzictwem kulturowym, które jest ugruntowane w rodzinnych praktykach socjalizacyjnych, a także świadomości bycia obywatelem Litwy i w związku z tym przywiązywanie wagi w oddziaływaniach socjalizacyjnych do litewskiego dziedzictwa kulturowego. Taka orientacja rodzin czyni je tolerancyjnymi wobec

¹⁷ J. Muszyńska, *Miejsce i wspólnota. Poczucie wspólnotowości mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski. Studium pedagogiczne*, Wydawnictwo Akademickie „Zak”, Warszawa 2014, s. 37–38.

różnic kulturowych. Przypisują one bowiem znaczenie takim wartościom, jak: porozumienie ponadnarodowe, szacunek dla wspólnego dziedzictwa kulturowego, współdziałanie mimo różnic kulturowych, dialog międzykulturowy, otwartość na inne kultury oraz wspólnota kulturowa. W przestrzeni kulturowej tych rodzin lokuje się więc międzykulturowość, która czyni system rodzinny kulturowo otwartym. Znamienna jest przy tym inklinacja do budowy wspólnej kultury o ponadnarodowym charakterze, dla której odniesieniem winna być wspólna historia, wspólne dziedzictwo kulturowe, wspólna litewska ojczyzna, język litewski, a także wiara oraz wspólnie uznawane wartości chrześcijańskie. Doświadczana odmienność kulturowa zatem zdecydowanie orientuje na międzykulturowość oraz wspólnotowość na styku kultur. Ujęte powyżej wymiary kulturowej identyfikacji młodego pokolenia są paralelne z wyróżnionymi przez Nikitorowicza zakresami tożsamości¹⁸. Pierwszy z nich – dziedziczony – wiąże się bowiem z przynależnością do określonych grup (np. rodzinnej, parafialnej, lokalnej, regionalnej, religijnej czy narodowej) oraz kultywowaniem specyficznych dla nich treści kultury, które określić można mianem kultury rodzimej. To z nimi identyfikuje się jednostka, określając siebie w wymiarze kulturowym, narodowym i społecznym, w efekcie kształtując własną tożsamość oraz poczucie kulturowej, narodowej oraz państwowej przynależności. Kolejny zakres tożsamości to zakres kształtowany, wyrażający się z kolei w świadomie realizowanych przez jednostkę zadaniach rozwojowych, dotyczących zdrowia czy intelektu, codziennej społecznej i kulturowej egzystencji, poprzez które dokonuje ona samookreślenia, przy jednoczesnej orientacji na własne dziedzictwo kulturowe. Trzeci zakres tożsamości odnosić należy do uwarunkowań społeczno-kulturowych, wyrażających się w określonych sytuacjach, okolicznościach, warunkach, interakcjach i relacjach, rolach pełnionych przez jednostkę oraz zajmowanych przez nią pozycjach społecznych, tworzących swoiste konfiguracje. Można zatem przyjąć, iż wyróżnione wymiary identyfikacji młodego pokolenia oraz zakresy kształtowania się jego tożsamości tworzą dynamiczną konfigurację, w której, w przypadku funkcjonowania i doświadczania w środowisku wielokulturowym, czynnik kulturowy pełni stratyfikującą rolę. Dlatego też należy dostrzec i docenić znaczącą rolę rodziny w procesie kulturowej identyfikacji młodego pokolenia oraz kształtowania się jego tożsamości. Nie można jej marginalizować w intencjonalnych oddziaływaniach edukacyjnych zorientowanych na kształtowanie tożsamości młodego pokolenia w warunkach wielokulturowego państwa.

Konkluzja

Oczywista jest teza, iż człowiek dojrzewa w kulturze. Stąd wychowawcza rola kultury i jej znaczenie w procesie konstruowania tożsamości młodego po-

¹⁸ J. Nikitorowicz, *Etnopedagogika...*, dz. cyt., s. 352–356.

kolenia, u podstaw której lokują się jego kulturowe identyfikacje. Proces ten winny wyznaczać takie wartości, jak człowieczeństwo – wolność – tolerancja – demokracja¹⁹, które winny stanowić aksjologiczne odniesienie dla edukacji, zwłaszcza jednak tej, która ma miejsce w środowiskach wielokulturowych. Jej sprzymierzeńcem staje się rodzina, która sama uwikłana w kulturową odmienność, tworzy dogodne warunki dla wielokulturowego i międzykulturowego doświadczania młodego pokolenia. W konsekwencji kształtowania otwartej na różnice kulturowe tożsamości.

Bibliografia

- Bajkowski T., *U źródeł tożsamości rodzinnej. System rodzinny w percepcji młodzieży akademickiej*, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2018.
- Barkauskaite M., Tijūnelienė O., *MeilėLukšienė – inicjatorka pookupacyjnej reformy oświatowej na Litwie i twórcza jej koncepcji*, „Wychowanie w Rodzinie”, t. V (1/2012).
- Dyczewski L., *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Prace Wydziału Nauk Społecznych, Lublin 2003.
- Mlekodaj A., *O pewnym aspekcie pogranicza i jego konsekwencjach*, [w:] B. Lewandowska (red.), *Kulturowe wymiary pogranicza*, Zakopiańskie Centrum Kultury, Zakopane 2016.
- Muszyńska J., *Miejsce i wspólnota. Poczucie wspólnotowości mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski. Studium pedagogiczne*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2014.
- Nikitorowicz J., *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2017.
- Paleczny T., *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Płopa M., *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Płopa M., *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015.
- Szczurek-Boruta A., *Dom i ojczyzna – rozumienie wartości i identyfikacja z nimi młodzieży w perspektywie biograficznej*, [w:] D. Lalak (red.), *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Uniwersytet Warszawski, Międzynarodowe Centrum Adaptacji Zawodowej, IW EQUAL, Warszawa 2008.
- Szerłaż A., *Ku tożsamości pogranicza w polskich rodzinach mieszkających na Wileńszczyźnie*, [w:] E. Karcz-Taranowicz (red.), *Obszary i przestrzenie edukacji. Meandry – konteksty – dylematy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2016.
- Szerłaż A., *Narodowy dualizm w codzienności polskich rodzin na Wileńszczyźnie*, [w:] J. Nikitorowicz (red.), *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

¹⁹ M. Barkauskaite, O. Tijūnelienė, *Meilė Lukšienė – inicjatorka pookupacyjnej reformy oświatowej na Litwie i twórcza jej koncepcji*, „Wychowanie w Rodzinie”, t. V (1/2012), s. 223.